

Bu sayıda... 2007-1915

Toplum ve Bilim'in bu sayısını Ermeni soykırımına dair bir tartışmaya ayırmak istediğimizi daha önce ilan etmiştik. Çağrımıza uyup dosyaya katkıda bulunan tüm yazarlara müteşekkirimiz. Fark edileceği üzere dosyamız, alışlageldiği gibi sadece tarih araştırmalarının ağırlıkta olduğu bir çerçeveye yerine devlet ve toplum düzeyindeki siyasal ve sosyolojik meselelerin tartışıldığı bir çerçeveye kuruldu. Bunu dosya için çağrı metnini hazırlarken de tartışmış, çok farklı yüzleri, katmanları ve hususiyetleri bulunan bu konuyu tarihe dair değerlendirmelerle ele almanın yetersiz kalacağını, dosyamızda soykırımın günümüze uzanan etkilerine ilişkin değerlendirmelere de ağırlık vermeyi elzem görmüştük. Tam da bu nedenle çağrı metnimizi "1915-2015: Soykırım/Yüzleşme/Hesaplaşma" şeklinde başlıklandırmıştık. Soykırımın yüz yıllık etkileri ve sonrasına dair kurucu rolü aşikar olsa da konuya ilişkin tarihsel tartışmaları da tüketilmiş, sonuna gelmiş bir akademik çaba olarak görmek mümkün değil. Bu nedenle dosyamızda Ermeni soykırımı bahsi etrafında ele alınan diğer başlıklar kadar, çalışılmamış tarihsel meselelere eğilen makalelere de yer veriyoruz.

Ermeni soykırımının tarihselliği kadar güncelliğine de bağlanan çeşitli kavramlar var. Bunlardan birisi dergimizin bu sayısında Devrim Sezer'in yazısında kapsamlı bir şekilde ele alınan 'sorumluluk' bahsidir. Soykırımda sorumluluk konusu en az tanımın kendisi kadar önemli ve muhataralıdır; toplumlar yüzleşme konusunda özellikle sorumluluk kavramı etrafında reaksiyoner pozisyonlar alırlar. Bu bir yandan geçmiş ve tarihle kurulan ilişkinin zemininde yükselen diğer yandan bugüne sıkı sıkıya sabitlenmiş bir konum arasındaki sıkışmayı da izah etmeye yarayabilir. Ancak aşılmaz ya da yeniden düşünülemez bir konumlanış değildir bu. Sezer'in yazısı Lemkin, Jaspers ve Arendt'in 1944-1961 arasında kaleme aldıkları metinlere göndermelerle holokost ve sorumluluk tartışmasına odaklanıyor. Güven Gürkan Öztan ve Ömer Turan'ın makalesi Osmanlı'dan devredilen soykırım mirasının Cumhuriyet'in dev-

let akli tarafından nasıl alımlandığını, nasıl konumlandırıldığını, tarihin nasıl yazıldığını ve inkâr pozisyonunun nasıl bir hat haline geldiğini gösteriyor. Öztan ve Turan'ın makalesi, okunduğunda ilham alınabileceği gibi, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde soykırım yargılamalarında dile getirilmiş görüşlerin cari 'devlet akli'yla ortaklığını tespit etmek, Rakel Dink'in bahsettiği 'karanlıklar'ın nasıl yaratıldığını anlamak açısından da çarpıcı bir tablo ortaya koyuyor. Keza Talin Suciyan'ın makalesi bambaşka bir cepheden, toplum cephesinden soykırımın nasıl hatırlandığını bir Ermeni'nin hafızasından aktararak devlet-toplum-geçmiş kurgusunun ne ölçüde bütünleştirildiğini gösteriyor.

Dosyamızın bir diğer yazısı ise yine bir cinayetin, Hrant Dink'in öldürülmesinin ardından genç kuşak Ermenilerde ortaya çıkan tarihsel bellek, hafıza ve politizasyon süreçleri üzerine. Öndercan Muti'nin makalesi. Muti, ancak ölümleriyle, yokluklarıyla algılanan Türkiye Ermenilerinin genç nesillerine, onların toplumla dertlerine dair 2007'den bugüne uzanan bir şekillenmeyi ele alıyor. Bu makalede de ortaya çıktığı gibi bugün, ancak yeni ölümlerle canlanıp geçmişe doğru yeniden kuruluyor. Bu nedenle 2007-1915 tanımlaması sadece Hrant Dink'le değil, tüm Türkiye Ermenileriyle kurulması gereken bir bağa işaret ediyor.

Dosyamızın tarih tartışmalarıyla bağıni ise Nazan Maksudyan ve Lerna Ekmekçioğlu'nun makaleleri kuruyor; her iki makale de soykırım tartışmaları bağlamında ayrıca ele alınmayı gerektiren sorunlara odaklanıyor. Maksudyan 1895'ten itibaren Ermeni yetimler meselesini mercek altına alırken, Ekmekçioğlu soykırımdan çok sonra, Lozan Antlaşması sırasında somut hali ortaya konmaya çalışılan Türklüğün gayrimüslimleri nasıl dışarıda bırakarak kurulduğunu, bu algının 20. yüzyılın başından itibaren nasıl tasavvur edildiğini gösteriyor.

Ermeni çocukların Ermeni yetimlere dönüşmesine sebep olan neydi? Ya da Türklüğün tanımını netleştirmek için Lozan'da savunulan pozisyonların tarihsel şekillenışı yaşananlardan bağımsız mıydı? Şiddet eğer yaşananların yalnızca bir parçası, bir sürecin sonucuysa şu soruyu sormamız gerekmez mi: Yaşanan süreç neydi, bu şiddet nasıl ortaya çıktı? Yaşananlar tam da o tanım daha da rahat belirginleşebilirsin diye yapılmamış mıydı?

"...[H]er soykırım şiddeti vakasının itaat ettiği ve onu eşsiz kılan bir iç mantık vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeni halkının fiziksel imhasının da ayırt edici bir özelliği vardır: [Bu fiziksel imha] Jön Türklerin nihai hedefi olan Türk ulus-devletinin kurulması için gerekli bir koşul olarak düşünülmüştür. Bir başka deyişle bu iki olgu birbiriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır: Birini es geçerek diğerini anlayamayız" (Kévorkian, 2015: 15). "Gerekli bir koşul"... Kendini (Türklüğü/Türk ulus-devletini) inşa etmek için ötekini (Osmanlı Ermenilerini) yok etmek... Kévorkian'ın bu tarifi yaptığı ve *Le Génocide des Arméniens* (2006) başlığıyla yayımlanan eseri, 2011'de de *The Armenian Genocide: A Complete History* başlığıyla İngilizceye çevrildi. Türkçesi ise 2015'te *Ermeni Soykırımı* başlığıyla yayımlandı. Oldukça hacimli olan bu eserin en önemli özelliklerinden birisi tehcir ve katliam süreçlerini çok

ayrıntılı bir şekilde, farklı kaynak türlerini kullanarak incelemesidir. Eserin bu özelliği neredeyse köy köy Osmanlı Ermenilerinin akıbetlerini öğrenme imkânı sunar. Kitabın özellikle dördüncü kısmı, “Soykırım[ın] [birinci] aşaması”nı en ince detaylarına kadar ele alır. Bu kısımda öncelikli olarak Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermeni nüfusun demografik vaziyet, sosyal ve ekonomik durumu, eğitim düzeyi, kültürel niteliği yaşadıkları bölgeler düzeyinde incelenir. İttihatçıların pek çok meseleinin yanında özellikle dikkat çekici bir şekilde ilgi gösterdikleri Ermenilerin savaşa henüz girerken sosyo-ekonomik vaziyetleri, ticaret ve zanaatlardaki rollerine göre izah edilir. Burada aynı zamanda millet-i hakimenin Osmanlı vilayetlerindeki Ermeni nüfusu nasıl algıladığı meselesi de ele alınır. Bu kapsamlı izahatların ardından Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Harput/Mamuret’ül Aziz, Sivas, Ankara, Kastamonu Edirne, Bursa, Aydın, Konya vilayetleri, Biga, İzmit, Kütahya Maraş, Urfa mutasarrıflıkları, Antep ve Antakya sancaklarıyla Zeytun ve Dört Yol’daki tehcir süreci ile göç ettirme ve katliamlar ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

Kévorkian tehcir ve katliamı, güzergahlarıyla detaylı bir şekilde izah ederken resmî belgeleri, patrikhaneye gelen bilgileri, hatıratları, yabancı lejyoner anılarını, Alman askerî heyetinden ve elçilik düzeyinden dışişleri bakanlığına aktarılan bilgileri, çeşitli Protestan misyonerlerin hatıralarını, Amerikan kolejlerinden verilen bilgileri, çeşitli milletlerden askerî ve sivil tanıkların beyanlarını, sürgüne tabi tutulan Ermeni yazarların günlüklerini, soykırımdan canlı kurtulan tanıkların beyanlarını, gazete haberlerini ve Osmanlı yetkililerinin beyanlarını çaprazlama bir referans sistemiyle bir araya getirir. Elbette tüm bu tanıklıklara Almanya, ABD, Avusturya, Ermeni Patrikhanesi, Fransa, İngiltere, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti ve Vatikan’da bulunan resmî arşivlerdeki belgeler nezaret etmektedir.

Kévorkian, aynı zamanda savaş sırasında kurulan Divan-ı Harplerdeki iddia ve savunmalarla, 1919’da başta İstanbul’da teşkil edilen Divan-ı Harbi Örfi yargılamalarındaki iddia, savunma, tanıklık ve yargılama sonuçlarını da bu karşılaştırmalı referans sistemine yerleştirmeyi ihmal etmez. Böylelikle tehcirin başlangıcındaki –ve öncesindeki– gelişmelerle sonrasında yaşanan olayların ayrıntılı takibini yapacak geniş bir çerçeveye çizer. İmparatorluğun çeşitli bölgelerindeki Ermenilerin toplumsal, demografik, kültürel, ekonomik rollerinin analizi ile başlayıp tehcir uygulanan bölgelerin ayrıntılı bir dökümüyle devam eden dördüncü kısım oldukça tafsilatlıdır. Kévorkian’ın tanımı üzerine açtığımız uzunca parantezi kapatırken şu noktayı hatırlatalım: Yazarın özellikle kitabın dördüncü kısmında çizdiği tablo, Anadolu topraklarında yaşanan bir *yok etme* eylemini gözler önüne sermektedir. *Kendini inşa etmek için ötekini yok etmek*, yukarıda aktarılan süreç ve eylemlerle gerçekleştirilir. Kévorkian’ın Ermeni soykırımını ve safhalarını özetleyen tarifi, bu şiddet zenginliğinin en ayrıntılı aktarımıyla netleşir.

Dosyamızın başlığını “1915-2015: Soykırım/Yüzleşme/Hesaplaşma” koyarken ve soykırım tartışmalarını yaşayan bir sorun olarak tarif ederken, hafızadan da temizlenmiş bir noktaya vurgu yapmaya çalışıyorduk; dolayısıyla yukarıda yalnızca öze-

tini verdiğimiz ayrıntıları da bu nedenle 'hatırlama'ya ihtiyacımız var. Ancak hatırlamanın yanı sıra bugün var olan sorunlara da odaklanmayı ihmal etmemek gerekiyor. Bu sayımızda yer alamayan bazı başlıkların sonraki sayılarda kendilerine yer bulacağını umuyoruz.

* * *

Dergimizin bu sayısında soykırım dosyasının dışında bağımsız yazılara da yer veriyoruz. Bülent Küçük ve Ceren Özselçuk'un makalesi AKP ve Kürt siyasal hareketi arasında devam eden ve çözüm süreci olarak isimlendirilen dönemi, hem hükümetin siyaset algısı hem de neoliberalizm ve yeni muhafazakârlık söylemleri arasındaki ilişkiyi tartışan bir çerçevede tahlil ediyor. Seda Kalem'in makalesi Türkiye'deki hukuk alanında yeni bir kavram ve kurumsallık ortaya çıkararak arabuluculuk müessesesini inceliyor. Arabuluculuk mekanizması ile hukuk pratikleri arasındaki sorunlara odaklanıyor. Gülhan Balsoy'un yazısı Osmanlı kadın ve toplumsal cinsiyet tarihçiliğine dair literatürü değerlendirirken, toplumsal cinsiyet tarihçiliğinin Osmanlı tarihi gibi geniş bir 'alan' içinde ne gibi zorluklarla yüzleşmek zorunda kaldığına işaret ediyor. Kitap eleştirisi bölümümüzde Emre Can Dağlıoğlu Diyarbakır'da soykırımın nasıl örgütlendiğini inceleyen bir araştırmayı odağına alırken, Ziya Kaya ise 21. yüzyılda Türkiye Yahudilerine odaklanan bir araştırmayı inceliyor.

KEREM ÜNÜVAR